

Л. В. Лаўрэнка,
настаўнік беларускай мовы і літаратуры першай катэгорыі
Хаціслаўскай сярэдняй школы Маларыцкага раёна

Гісторыка-культурны кантэкст рамана Вячаслава Адамчыка «Чужая бацькаўшчына»

У канцэпцыі вучэбнага прадмета «Беларуская літаратура» адзначана, што літаратура – адзін з прадметаў, з дапамогай якіх рэалізуецца галоўная мэта навучання і выхавання: фарміраванне гарманічнай асобы, інтэлектуальна развітой, здольнай усведамляць ролю маралі, этыкі ў асабістым і грамадскім жыцці, адчуваць і ацэньваць прыгожае, дасканала валодаць мовай [1].

Пры арганізацыі і правядзенні заняткаў па беларускай літаратуры настаўніку мэтазгодна ўлічваць узровень сфарміраванасці моўных і маўленчых кампетэнцый вучняў. Так, напрыклад, вучні старэйшых класаў павінны ўмець суадносіць літаратурны працэс з гістарычным матэрыялам, бачыць узаемасувязь і ўзаемаўплыў гісторыі і літаратуры.

Назіранні за вучнямі, іх уменнем аналізаваць змест прачытанага дазваляюць гаварыць пра тое, што ўзровень начытанасці творамі не заўсёды адпавядае тым патрабаванням, што прапісаны ў праграме. З-за нізкай культуры чытання школьнікаў вывучэнне твораў, асабліва буйной эпічнай формы, найчасцей зводзіцца да пераказу. Найбольшыя цяжкасці ўзнікнуць у настаўніка падчас разгляду аглядавых тэм тыпу «Сацыяльныя і маральна-філасофскія праблемы ў сучаснай прозе», «Тэма вайны ў сучаснай прозе», «Тэма далёкага і блізкага мінулага ў сучаснай прозе» (11 клас, базавы ўзровень). У межах кожнай з тэм вучэбнай праграмай па беларускай літаратуры прапануецца некалькі твораў, настаўнік мае права па сваім меркаванні прапанаваць вучням для чытання творы і іншых пісьменнікаў па гэтай тэме. На нашу думку, падчас вывучэння тэмы гістарычнага мінулага варта разгледзець і раман Вячаслава Адамчыка «Чужая бацькаўшчына». У адпаведнасці з праграмай гэты твор вынесены ў рэкамендацыйны спіс твораў для дадатковага чытання. Роман адлюстроўвае не менш значны момант у гісторыі нашай краіны – лёс заходнебеларускай вёскі напярэдадні Другой сусветнай вайны. Упершыню з заходнебеларускай тэматыкай вучні знаёмяцца ў 7 класе падчас вывучэння аповесці Янкі Брыля «Сірочы хлеб». Аўтабіяграфізм твора вучні могуць зразумець павярхова, таму што тэма «Заходняя Беларусь пад уладай Польшчы» вывучаецца ў курсе гісторыі Беларусі за 10 клас.

Пры вывучэнні рамана «Чужая бацькаўшчына» варта даць вучням апераджальныя заданні. Характар заданняў павінен залежаць ад узроўню падрыхтоўкі вучняў. Настаўніку ў такім выпадку мэтазгодна выбраць асноўны метады навучання на ўроку, зрабіўшы асноўны акцэнт на гістарычным матэрыяле.

Праілюструем разгляд рамана Вячаслава Адамчыка «Чужая бацькаўшчына» з дапамогай эўрыстычнага, ці часткова-пошукавага метаду.

Пачаць урок можна з выступленняў вучняў па тэмах «Заходняя Беларусь пад уладай Польшчы» і «Стан культуры у Заходняй Беларусі».

У першым выступленні павінна быць адзначана, што ў адпаведнасці з Рыжскім мірным дагаворам ад 18 сакавіка 1921 года заходнебеларускія землі ўвайшлі ў склад Польшчы. Польшкія ўлады называлі Заходнюю Беларусь «усходнімі крэсамі». Сяляне ў пераважнай большасці былі малазямельнымі ці беззямельнымі. Значна распаўсюджана было беспрацоўе. Складанае становішча працоўных прымусала ісці на барацьбу за сацыяльнае і нацыянальнае вызваленне. Кіраўніком нацыянальна-вызваленчай барацьбы з'яўлялася Камуністычная партыя Заходняй Беларусі. Пад яе кіраўніцтвам дзейнічалі Камуністычны Саюз Моладзі заходняй Беларусі, Міжнародная арганізацыя дапамогі рэвалюцыянерам Заходняй Беларусі, Беларуска-сялянска-рабочая грамада, Таварыства беларускай школы. У маі 1926 года ў Польшчы адбыўся дзяржаўны пераварот, у выніку якога была ўстаноўлена дыктатура на чале з Ю. Пілсудскім. Складанае сацыяльнае і эканамічнае становішча дапаўнялася дадатковым паліцэйскім тэрорам.

У другім выступленні падрыхтаваны вучань адзначыць, што ў сацыяльна-культурным жыцці заходнебеларускага грамадства таксама назіраліся відавочныя змены. Польшкія ўлады не прызнавалі беларускую нацыю і імкнуліся выкараніць нацыянальную самасвядомасць беларусаў, апалячыць іх. У дзяржаўных установах не дазвалялася карыстацца беларускай мовай. Зачыняліся клубы, хаты-чыльні, бібліятэкі, створаныя ў папярэднія гады. Важную ролю ў жыцці Заходняй Беларусі ў 1920-1930-я гг. адыграла Таварыства беларускай школы, якое змагалася за адраджэнне беларускай мовы, беларускай культуры. Неабходна адзначыць, што дзякуючы Б. Тарашкевічу, М. Гарэцкаму, І. Дварчаніну развівалася навуковая дзейнасць. У літаратуру прыйшлі маладыя паэты: М. Васілёк, В. Таўлай, М. Танк, П. Пестрак, М. Машара. Развівалася выяўленчае мастацтва, жывапіс, музыкалазнаўства.

Своеасаблівы экскурс у мінулае нашай краіны дазволіць настаўніку стварыць неабходныя ўмовы для паўнаважнага разумення зместу рамана Вячаслава Адамчыка.

Наступным этапам пры разглядзе твора можа быць павобразны аналіз твора. Менавіта праз вобразы-персанажы, праз іх узаемаадносіны пісьменнік раскрывае свае думкі, выяўляе ідэалы, ставіць і вырашае надзённыя праблемы.

Для аналізу можна прапанаваць наступныя пытанні:

- ✓ на прыкладзе чыёй сям'і Вячаслаў Адамчык паказвае лёс усяго заходнебеларускага народа?
- ✓ якой паўстае перад намі Алеся Мондрая? Чаму знешне прываблівая, працавітая жанчына жорстка абыходзіцца са сваёй свякроўю і залоўкай? Што кіравала жанчынай на той момант? Як

можна патлумачыць тое, што Алеся засяродзілася на вузкасабістых інтарэсах?

- ✓ як адносіцца да Алесінай прагі «мець сваю бацькаўшчыну» яе бацька, стары Улас Корсак?
- ✓ як можна з пункту погляду гісторыі, сітуацыі, у якой апынулася Заходняя Беларусь, патлумачыць з'яўленне ў хаце Мондрай двух парабкаў? Ахарактарызуйце маладзейшага з іх, Імполья.
- ✓ хто, на вашу думку, становіцца ахвярай абставін у сітуацыі з Імполем, – Хрысця, стрыечная сястра Алесі, ці сама Алеся? Параўнайце паміж сабой два жаночыя вобразы. Які з іх сімпатызуе чытачу найбольш?

У фінале гэтай гутаркі настаўнік зверне ўвагу старшакласнікаў на найбольш значны вобраз у рамане – Міцю Корсака. Абмяркоўваючы гэтага героя, мэтазгодна звярнуць увагу на тое, што ён імкнецца зрабіць «нешта вялікае на гэтай зямлі дзеля сябе і дзеля сваіх людзей». Міця Корсак пратэстуе супраць аднастайнасці жыцця, ён задыхаецца ў жыццёвым тлуме. Малодшы з Корсакаў імкнецца абараніць Бацькаўшчыну, жыць, кіруючыся высокімі ідэаламі. Міця адзіны ў сваіх поглядах. Такім, як ён, даводзіцца нялёгка ў пошуках сваёй Бацькаўшчыны.

Вобраз Міці Корсака вучні могуць параўнаць з вядомымі ім гістарычнымі асобамі, якія за імкненне да вызвалення сваёй краіны, адраджэнне ўсяго беларускага маглі паплаціцца сваім жыццём. Міцю ў будучым актыўна захопіць нацыянальна-вызваленчая барацьба, агульнаграмадскі рух, але ён пачынае сваю ўласную барацьбу з пасільнага для яго віду дзейнасці – піша вершы па-беларуску. Такіх вершаў у юнака набіралася на цэлы сшытак. З-за гэтых вершаў Міцю бязлітасна збіваюць, пазней ён трапіць у турму.

Падводзячы вынікі ўрока, мэтазгодна было б задаць вучням пытанне наступнага зместу: «Для каго з герояў рамана Вячаслава Адамчка Радзіма стала «чужой Бацькаўшчынай»?

Пастаўленыя да ўрока настаўнікам задачы будуць рэалізаваны ў тым выпадку, калі меркаванні адзінаццацікласнікаў раздзеляцца. Гэта матывуецца тым, што адны палічаць Бацькаўшчыну чужой для тых двух парабкаў, якія хадзілі з вёскі ў вёску, каб зарабіць грошы, іншыя будуць сцвярджаць, што «чужая бацькаўшчына» больш дастасуецца да Алесі Мондрай. Гэта ж яна хоча пабудаваць сваё ўласнае шчасце на зямлі, што засталася пасля смерці свекрыві. Пэўная група вучняў, на нашу думку, будуць упэўненыя ў тым, што для Міці Корсака Радзіма стала «чужой». І гэтаму ёсць сваё тлумачэнне. Астатнія героі рамана засяроджаны на Радзіме як на надзеле зямлі, гаспадарцы, хаце, сенажаці. Вячаслаў Адамчык у творы паказвае, што найчасцей паўсядзённы клопат вяскоўцаў зводзіцца да сцежак з хаты ў хлеў, у поле, дзе спее жыта і г.д. Іх наўрад ці хвалюе тое, што адбываецца ў вёсцы ці ў краіне ўвогуле. Яны жывуць у няведанні, і гэтым шчаслівыя. У пошуках сябе і свайго «я», сваёй Бацькаўшчыны знаходзіцца толькі Міця Корсак.

Калі настаўнік аддасць перавагу даследчаму метаду навучання на ўроку як асноўнаму, тады працу па вывучэнні рамана можна пачаць з пастаноўкі праблемнага пытання: «Як на гістарычным матэрыяле паказана жыццё верасоўцаў?» ці «Які фактычны гістарычны матэрыял адлюстраваны ў рамане?».

Відавочна, што пры даследчым метадзе навучання так, як і пры зўрыстычным, старшакласнікі павінны арганізаваць самастойную працу над раманам, дадатковым матэрыялам. Калі такая работа будзе арганізавана на высокім узроўні, дубліраванне гістарычнага матэрыялу лепей замяніць паведамленнем, у якім раскажаць, што ў рамане «Чужая бацькаўшчына» паказаны пачатак барацьбы за нацыянальную самасвядомасць беларускага народа, найбольш актыўна гэтыя падзеі знойдуць свой працяг у раманах «Год нулявы», «І скажа той, хто народзіцца», «Голас крыві брата твайго». Гэты матэрыял будзе мець азнаямляльны характар.

На ўроку рацыянальна супаставіць твор з яго экранізацыяй. На кінастудыі «Беларусьфільм» была знята драма «Чужая бацькаўшчына» (аўтар сцэнарыя – Аляксандр Лапшын, рэжысёр – Валерый Рыбараў). Варта прагледзець драму да вучэбных заняткаў, на самім уроку звярнуцца да выбраных эпізодаў, якія б дапамаглі параўнаць герояў пражыццявага і экранізаванага твораў. Лічым, што такі від работы зацікавіць вучняў. Тым, каму будзе цікавы далейшы лёс герояў рамана, настаўнік можа параіць прачытаць наступныя часткі тэтралогіі і сваю трактоўку твораў, сваё разуменне іх зместу аформіць у выглядзе даклада, выступлення ці артыкула.

Такім чынам, выкарыстанне гісторыка-культурнага кантэксту мэтазгодна не толькі пры вывучэнні аглядавых, але і манаграфічных тэм. Перад настаўнікамі літаратуры ставяцца вельмі значныя агульнаадукацыйныя задачы – навучыць і выхаваць высокамаральную асобу, якая будзе надзелена маўленчай культурай і валоданнем адпаведнага зместу ведаў.

Літаратура

1. **Канцэпцыя вучэбнага прадмета «Беларуская літаратура»** // Роднае слова. – 2009. - №8. – С.80-89.
2. **Адамчык, В.** Чужая бацькаўшчына / В.Адамчык. – Мінск, 1978.